

Investigation of Negative and Positive Effects of Pandemics on the Political: With a Focus on the COVID-19 Pandemic

**Bahram Akhavan
Kazemi** *

Professor, Political Sciences, University of Shiraz,
Shiraz, Iran

Hosein Mohseni

Ph.D Student, Political Sciences, Shiraz University,
Shiraz, Iran

Received: June 2, 2022

Abstract

Pandemics are among the most important events affecting various economic, social, cultural, and political aspects, hence an acid test of functioning of states. Considered as a kind of intervention in social relations, the epidemic disease, owing to its characteristics, targets the logic of established relationships and can potentially have an epoch-making capability. This internal characteristic renders the epidemic disease completely political. In this respect, the present research tries to answer the key question of what negative and positive effects pandemics exert on politics. The research is based on the hypothesis that pandemics have both negative and positive dimensions. The negative aspects include several issues imposed on societies, such as the increased instability, civil war, insecurity, increased power of the state and statism, rebellion, etc. Meanwhile, pandemics have positive aspects, such as the social and political cohesion, peace and cooperation between nation-states, growth of cyberspace activities and more pressure on the state, cessation of some wars, and growth of political and freedom-seeking movements—which are generally overlooked under the shadow of great challenges.

There is ample literature, both in English and in Persian, on epidemic diseases and the global coronavirus disease. In her book *The Impact of Outbreaks of Infectious Diseases on Political Stability*, Menzel (2018) argues that the spread of Ebola, tuberculosis, and influenza caused unrest in

Accepted: January 1, 2023

ISSN: 2345-6140

eISSN: 2476-6208

* Corresponding Author: kazemi@shirazu.ac.ir

How to Cite: Akhavan Kazemi, B., Mohseni, H. (2023), "Investigation of Negative and Positive Effects of Pandemics on the Political: With a Focus on the COVID-19 Pandemic", *Political Strategic Studies*, 12(44), 197-232.

doi: 10.22054/QPSS.2023.68279.3053

some countries. Examining about 120 countries during an eighteen-year-long period, she observes that the three diseases were significantly correlated with the level of political stability in the affected countries in a particular year. Moreover, the research on the US policies in prevention of AIDS in African countries observed that the HIV pandemic caused international instability and insecurity, especially in African countries, so HIV has become a priority for the US foreign policy. Despite the research attempts, it seems that the topic has not been dealt with in a focused manner. In this respect, the present article intends to examine each of these pandemics in a historical context in order to shed light on their impact on politics and the political. The present study is thus necessary given its innovative subject.

Focused on a novel research topic, the present study pursues the following objectives: the scientific explanation and analysis of the political effects of pandemics (esp. COVID-19), the analysis of the impact of the COVID-19 pandemic on the nature and performance of states, and the explanation of the effects of the COVID-19 pandemic on transparency, elections, and in general, on democratic processes in different countries.

Imposed on societies throughout history, crises such as pandemics are generally considered as a manifestation of the political. For example, due to the outbreak of plague, merchants closed their shops and fled to the outskirts, which left workers and artisans without a livelihood. The closure of stores caused unemployment, leading to conflict over resources and the ensuing insecurity and chaos. In addition, the pandemic was one of the apparent reasons underlying the population decline, the death of elders, and the death of political and intellectual elite, which gave rise to the urban and rural chaos, insecurity and disorder in social relations, and the political chaos. Cholera is another pandemic affecting political life throughout history. The cholera pandemic not only caused a decline in population and state power as well as an increase in protests in countries such as India, but also disturb the power of empires and the sense of security of Western powers and put their vulnerability at risk. It also created tensions over whether global communications would remain open or closed. The Spanish flu, which occurred during World War I, killed a large number of people, resulted in chaos in different parts of the world, and changed the war plans and peace negotiations. Concerning HIV, the children losing their parents due to the disease are more likely to be recruited to terrorist groups. Furthermore, individuals with HIV, especially women, are excluded from society and politics.

Despite their challenges, pandemics can have positive effects, albeit minimal, on politics. For instance, the plague pandemic caused a revolution of the elite and intellectuals and could stop the Hundred Years' War between England and France. The influenza pandemic brought a sense of urgency to

improve public health, leading to advances in medical science, public health planning, and international cooperation among states. Due to the cholera pandemic, the world states start international cooperation with each other, thus initiating the efforts to conclude international health agreements. HIV has also been an opportunity to correct fundamental injustices and mobilize positive political movements concerning issues such as women's, children's, and homosexuals' rights.

Regarding the negative effects COVID-19, the pandemic challenged and questioned many political issues. For example, it challenged participation in elections and voting as an obvious form of political activity. Moreover, the outbreak of COVID-19 led to a decline in the process of consensus building in most countries, with the executive branch taking and implementing decisions. The pandemic was also used as a pretext for limiting media activities. More importantly, the outbreak of COVID-19 led to an unprecedented increase in injustice and discrimination around the world. Meanwhile, the pandemic created good opportunities, such as generating new forms of civil mobilization, providing the means for human convergence, and reducing defense costs at the national and global levels.

In general, although pandemics fundamentally challenge human life in various fields and particularly in politics, they intentionally or unintentionally open up a few opportunities for politics and politicians. Likewise, the COVID-19 pandemic brought about sweeping changes, created positive trends, and could revive many faded or forgotten areas in the political arena—the aspect which used to be hidden in the heavy shadow of the killing and harm caused by the virus.

Keywords: Pandemics, COVID-19, The Political, State Centricism, Cooperation

واکاوی اثرات سلبی و ایجابی پاندمی‌ها بر امر سیاسی؛ با تأکید بر پاندمی کرونا

بهرام اخوان کاظمی * | استاد گروه علوم سیاسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

حسین محسنی | دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

از گذشته‌های دور تا به امروزه، زندگی انسان‌ها همواره مورد تهاجم بیماری‌ها و پاندمی‌ها قرار گرفته و زندگی بشری را آشفته کرده است. پاندمی‌ها علی‌رغم تمامی چالش‌ها و اثرات سلبی که برای عرصه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و خصوصاً سیاسی نظیر اقتدارگرایی دولت‌ها، بی‌ثباتی و غیره در جوامع به بار آورده‌اند، دارای یکسری نقاط مثبت و ایجابی هستند که عموماً در سایه این اثرات سلبی از دیدگان پنهان باقی می‌مانند و به آنها توجه کافی نشده است. فرصت‌هایی نظیر انسجام اجتماعی و سیاسی، برقراری صلح و همکاری میان دولت-ملت‌ها، گسترش فعالیت در فضای مجازی و فشار بر حکومت‌ها، توقف برخی از جنگ‌ها، رشد و گسترش جنبش‌های سیاسی و آزادی‌خواهانه از جمله مهمترین این موارد هستند. در این مقاله تلاش می‌شود به هر دو روی سکه پاندمی‌ها توجه داشته و از نگاه یک‌جانبه و تقلیل‌گرایانه فاصله گیرند. روش پژوهش تبیینی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات نیز بصورت کتابخانه‌ای و اینترنتی است.

واژگان کلیدی: پاندمی‌ها، کووید-۱۹، امر سیاسی، دولت‌محوری، همکاری.

مقدمه

سابقه و تاریخ پیدایش حمله و هجوم طغیان بیماری‌ها و اپیدمی‌های عالم‌گیر، عمری به درازای تاریخ حیات بشری دارد. به تعبیری، زیست انسان همواره در معرض چنین پاندمی‌هایی قرار داشته و در بزنگاه‌های تاریخی با پدید آمدنشان زندگی آشفته‌ای را برای بشر فراهم آورده است. گرچه رخداد این پاندمی‌ها در طول تاریخ اندک بوده است اما اثرات سترگی را بر جای گذاشته‌اند. رخداد پاندمی‌ها از جمله مهمترین رویدادهای تأثیرگذار بر وجوه مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بوده و به مثابه میدانی برای آزمون کارکرد دولت‌ها عمل کرده‌اند خصوصاً اینکه سیاست بر هر چیزی مقدم است و به نوعی حوزه‌ای است که در مقابل این بحران‌ها پیش‌قراول بوده و تأثیرپذیری بیشتری را متحمل می‌گردد. بیماری‌های همه‌گیری نظیر طاعون، وبا، آنفولانزای اسپانیایی، ایدز، کرونا و غیره رفتار نسبتاً مشابهی را از خود نشان داده‌اند؛ به نحوی که بروز طاعون یا مرگ سیاه، پاندمی شناخته شده‌ای در تاریخ جهان قلمداد می‌گردد که تأثیرات عمیقی را بر نظام فئودالیت حاکم بر جوامع اروپایی گذاشت و شورش‌های دهقانی با ماهیت علیه اشرافیت زمانه را رقم زد. به گونه‌ای که بسیاری معتقدند تغییرات درازمدتی که راه را برای ظهور اروپای مدرن فراهم ساخت، طی دوران مرگ سیاه اتفاق افتاده است (Fazlinezhad, 2017: 180). بیماری‌های همه‌گیر نوعی مداخله در مناسبات اجتماعی است. بیماری به واسطه خصلت‌هایی که دارد منطق مناسبات جاافتاده را هدف می‌گیرد و می‌تواند (بالقوه) خصلتی دوران‌ساز داشته باشد، دقیقاً همین خصلت درونی بیماری همه‌گیر است که آن را سرتاپا سیاسی می‌کند. بیماری همه‌گیر همچون نیرویی عظیم عمل می‌کند و بسته به نسبتی که با مناسبات جاافتاده اجتماعی برقرار می‌کند می‌تواند در خدمت بازتولید مناسبات پیشین، دگرگونی نرم و یا برانداختن سخت این مناسبات عمل کند (Rahmanian & Hatami, 2020: 72-73). دو نکته‌ای که در این میان بایست به آن توجه کرد عبارتند از: نخست اینکه نسبت تأثیر بیماری‌های همه‌گیر بر سیاست، امر سیاسی و گفتمان‌های موجود سیاسی در جامعه یکسان نیست؛ به تعبیری نسبت تأثیر بیماری ایدز همان نسبتی

نیست که پاندمی کرونا توانسته است بر حیات سیاسی باقی بگذارد. دوم اینکه، بیماری‌های همه‌گیر را نمی‌توان صرفاً بعنوان رخدادی تماماً منفی در نظر گرفت بلکه پاندمی‌ها دارای پیامدهای مثبت نیز بوده‌اند. بر همین اساس، پرسش محوری که در این پژوهش مطرح می‌شود این است که پاندمی‌ها چه تأثیرات سلبی و ایجابی را بر امر سیاسی بار کرده‌اند؟ فرضیه پژوهش این است که پاندمی‌ها دارای دو بعد سلبی و ایجابی هستند؛ مواردی نظیر رشد بی‌ثباتی، جنگ داخلی، ناامنی، قدرت‌گیری دولت و دولت‌گرایی، شورش و غیره را که بر جوامع تحمیل کرده‌اند از جمله ابعاد سلبی محسوب می‌شوند و در عین حال دارای یکسری وجوه مثبت همچون انسجام اجتماعی و سیاسی، برقراری صلح و همکاری میان دولت‌ملت‌ها، گسترش فعالیت در فضای مجازی و فشار بر حکومت‌ها، توقف برخی از جنگ‌ها، رشد و گسترش جنبش‌های سیاسی و آزادی‌خواهانه هستند که عموماً در سایه این چالش‌های بزرگ از دیدگان پنهان باقی می‌مانند.

پیشینه پژوهش

در این خصوص می‌بایست گفت که چندین مطالعه به زبان انگلیسی و فارسی درباره پاندمی‌ها و بیماری‌های عالم‌گیر کرونا نوشته شده است. منزیل^۱ (۲۰۱۷) در کتاب «تأثیر شیوع بیماری‌های عفونی بر ثبات سیاسی: بررسی نمونه‌های ابولا، سل و آنفلوانزا» معتقد است که شیوع این سه بیماری موجبات ناآرامی‌ها را در برخی کشورهای جهان فراهم آورده است. ایشان با بررسی حدود ۱۲۰ کشور در یک بازه زمانی ۱۸ ساله بر این باور است که ابولا، سل یا آنفلوانزا بطور قابل توجهی با سطح ثبات سیاسی در کشورهای مبتلا در یک سال خاص ارتباط دارد (Menzel, 2017: 22). براون و وانگ^۲ (۲۰۲۰) در مقاله «سیاست‌ها و علوم؛ مطالعه موردی چین و کرونا ویروس» ضمن اشاره به اثرات منفی آن بر اقتصاد چین و همچنین امریکا، بر این باور است که ویروس کرونا می‌تواند باعث تفرقه و جدایی دو کشور امریکا و چین شود و چیزی شبیه به جنگ سرد را در جهان به بار آورد. دیویس و

---

1. Celina Menzel
2. Kerry Brown & Ruby Wang

لوهم (۲۰۲۰) در کتاب «پاندمی‌ها، مردم و روایت» به بررسی روایت‌های مردمی پیرامون پاندمی‌ها، خصوصاً گزارش‌های مردمان ساکن کشورهای اسکاتلند و استرالیا در بازه زمانی سال ۲۰۰۹ پرداخته است. هارماویک^۱ (۲۰۱۹) در کتاب «آسیب‌شناسی پاندمی؛ ابعاد فرهنگی، روانشناختی و روانپزشکی بیماری‌های عالمگیر» ضمن اشاره به تأثیرات اجتماعی و فرهنگی پاندمی‌ها بر جوامع مختلف، تمرکز خود را بر روی اثرات این پاندمی‌ها بر روی بیماران و کادر پزشکی قرار داده است و بیان کرده که کشورهای پیشرفته موفق شده‌اند از طریق بهبود سطح زندگی، اقدامات احتیاطی عمومی و ایمن‌سازی منابع، بیماری‌های عفونی را بهبود بخشند. طلایی و دیگران (۱۳۹۶) در کتاب «بررسی اپیدمی‌ها در ایران؛ از آغاز سلسله قاجاریه تا پایان جنگ جهانی دوم» به تاریخ اپیدمی‌ها در ایران اشاره و سپس مهمترین دلایل گسترش این بیماری‌ها در عهد قاجاری را برمی‌شمارد که سرانجام با اقداماتی نظیر آبله کوبی، تأسیس مجلس صحه در دوره ناصری، اعزام پزشکان به نقاط مختلف کشور و غیره، این اپیدمی‌ها کاهش پیدا کردند. رفعتی آلاشتی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «سیاست‌های ایالات متحده آمریکا در مقابله با ایدز در کشورهای افریقایی (دوره بوش و اوباما)» چنین آورده که شیوع و گسترش پاندمی ایدز موجبات بی‌ثباتی و ناامنی بین‌المللی خصوصاً در کشورهای افریقایی را فراهم آورده و به همین علت بیماری ایدز بعنوان یکی از اولویت‌های سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا تبدیل شده است. لذا توجه به این منطقه بخصوص در دوره بوش نسبت به دوران اوباما فراتر بوده است. بررسی اجمالی مطالعات یاد شده نشان می‌دهد که هنوز پژوهش مستقیم در ارتباط با موضوع انجام نشده است؛ خصوصاً اینکه در این پژوهش سعی شده تا به مهمترین پاندمی‌های رخ داده در طول تاریخ تا به دوران کرونا مورد بررسی قرار گیرد و به چشم‌گیرترین تأثیرات مثبت و منفی هر کدام از آنها بر ساحت اجتماع و سیاست پردازد و از نگاه توصیفی و تقلیل‌گرایانه امتناع ورزد. لذا در این مقاله تلاش شده تا با بررسی هر کدام از این پاندمی‌ها در بستر تاریخی به نتایج این بحران‌ها بر سیاست و امر سیاسی دست

یازد. بنابراین می‌توان گفت که این پژوهش از نوآوری موضوعی و محتوایی بالایی برخوردار است و انجام چنین پژوهشی ضروری به نظر می‌رسد.

روش پژوهش

روش پژوهش به صورت تبیینی-تحلیلی بوده و سعی شده است با استفاده از آمارهای رسمی برای پوشش اهداف تحقیق استفاده شود. داده‌های مورد نیاز در این تحقیق از طریق مطالعه کتب و مقالات و همچنین ترجمه و جمع‌آوری آمارهای موجود تحصیل خواهد شد.

اهداف پژوهش

این پژوهش اهداف مهمی را از جمله تبیین و تحلیل علمی اثرات سیاسی پاندمی‌ها، خصوصاً پاندمی کرونا، تحلیل اثرات پاندمی کرونا بر ماهیت و عملکرد دولت‌ها، تبیین اثرات پاندمی کرونا بر مقولاتی نظیر شفافیت، انتخابات و بطور کلی روند دموکراسی در کشورهای مختلف را دنبال می‌کند.

چارچوب مفهومی

اپیدمی^۱

اپیدمی عبارت است از بروز «غیرمعمول» یک بیماری، رویداد، رفتار ویژه مرتبط با سلامت (مانند مصرف سیگار) یا دیگر وقایع مرتبط با بهداشت که آشکارا بیش از رویداد پیش‌بینی شده^۲ باشد. موارد پیش‌بینی شده، مواردی است که پیش از وقوع همه‌گیری در آن منطقه روی می‌داده است. برخی واژه «طغیان»^۳ را بجای اپیدمی بکار می‌گیرند که کمتر موجب وحشت مردم شود و واژه اپیدمی را برای بروز بیش از اندازه بیماری بکار می‌برند (Madani Ghahfarokhi, 2020: 37-38). بنابراین بیماری زمانی که از ابتلای جمعیت

-
1. Epidemic
  2. Occurrence Expected
  3. Outbreak

بیش از انتظار باشد، به آن اپیدمیک گفته می‌شود (Hoseini, 2020: 101).

پاندمی

پاندمی‌ها، همه‌گیری^۱ بیماری در مقیاس بزرگی هستند که میلیون‌ها نفر را در چندین کشور تحت تأثیر قرار می‌دهند و گاهی در سراسر جهان منتشر می‌شوند. ویروس یا باکتری که موجب پاندمی می‌شود، ارگانسمی است که بیشتر افراد از قبل در برابر آن ایمنی ندارند و به راحتی از فردی به فرد دیگر منتقل می‌شوند (Taylor, 2020: 13). بطور کلی پاندمی یا بیماری‌های عالم‌گیر به شرایطی اطلاق می‌شود که تمام مرزهای چند قاره را آلوده کند. بیماری‌هایی همچون ایدز، آنفولانزا و کرونا نمونه‌هایی از این پاندمی‌ها هستند که تاکنون رخ داده‌اند، چنین وضعیتی را همه‌گیری جهانی نیز نامیده‌اند (Mohseni, 2020: 340).

کرونا

کرونا ویروس‌ها^۲ یک خانواده بزرگ از ویروس‌ها و زیرمجموعه کرونا ویریده را شامل می‌شود که از ویروس سرماخوردگی ساده تا علت بیماری‌های حادتری همانند سارس، مرس و کووید-۱۹ را در برمی‌گیرد. کرونا ویروس‌ها در دهه ۱۹۶۰ میلادی شناخته شدند و مطالعه بر روی آنها تا دهه ۱۹۸۰ ادامه پیدا کرد (Navidi, 2020: 11).

تا به حال هفت کرونا ویروس منتقل شده به بشر کشف شده است که آخرین نوع از آنها، کرونا ویروس سندرم حاد تنفسی^۳ است که در شهر ووهان شیوع یافت (Navidi, 2020: 11). واژه کرونا از کلمه لاتینی Corona یا کلمه یونانی Kopwrn به معنای «تاج» یا «هاله» گرفته شده است. این اصطلاح به ویژگی ظاهری ویرون‌ها (شکل عفونی ویروس) گفته می‌شود که حاشیه‌ای از سطح بزرگ و پیازدار داشته و یادآور تصویری از یک تاج سلطنتی یا تاج خورشیدی است؛ به همین علت است که برخی کووید-۱۹ را «ویروس تاجدار» نیز اسم برده‌اند (Navidi, 2020: 11). این بیماری برای نخستین بار و در اواخر

-
1. Epidemic
  2. Coronaviruse
  3. Sars 2

سال ۲۰۱۹ میلادی (ماه دسامبر) در کشور چین شیوع یافت و از آن زمان به بعد اندک اندک به سراسر کشورهای جهان سرایت یافت و به یک پاندمی بزرگ تبدیل شد. (World Economic Forum, 2020). مقامات چین ویروس جدید را تحت عنوان کرونا ویروس جدید^۱ اعلام کردند و به دنبال آن سازمان بهداشت جهانی^۲ در ژانویه سال ۲۰۲۰، وضعیت اضطراری بهداشت عمومی در سطح بین‌المللی را اعلام نمود (Shaw & et al., 2020).

امر سیاسی

اجماعی در تعریف، چیستی و اینکه امر سیاسی چه چیزی را شامل می‌شود وجود ندارد. کارل اشمیت^۳، فضای تخصی را مشخصه و عرصه ظهور امر سیاسی قلمداد می‌کنند (Hassani Far, 2014: 69). شانتال موفه، فضای قدرت و مخالفت را مختص حوزه امر سیاسی می‌داند و در مقابل، هانا آرنه آن را فضای آزاد و مشورت عمومی می‌پندارد (Moufe, 2019: 10). بطور کلی از آنجا که هر تفسیری از امر سیاسی، سیاسی می‌شود لذا امر سیاسی سه حوزه جامعه، حکومت و قدرت را در برمی‌گیرد (Hassani Far, 2014: 70). به بیانی دیگر هر برداشتی از امر سیاسی متضمن تجویز گونه‌ای خاص از الگوی دولت است (Akvan, 2018: 1). تا جایی که به‌زعم کسانی چون کارل اشمیت مفهوم دولت بر مفهوم امر سیاسی دلالت دارد. پرسش از چیستی امر سیاسی، پرسش از لحظه آغاز دولت است (Khaleghi Damghani & Malekzadeh, 2015: 135-142). لذا امر سیاسی شیوه کنش بازیگران و نیز چارچوب یک جامعه سیاسی و الگوی دولت را مشخص می‌کند (اکوانی، ۱۳۹۷: ۴) و بر همین مبنا دولت، برترین و اصلی‌ترین نهاد واجد قدرت عمومی و سیاسی است و همین اختلاط دولت با قدرت عمومی یا قدرت سیاسی است که باعث شده از سیاست بعنوان علم دولت یا علم «پدیده‌های قدرت» یاد نمایند (Akhavan

---

1. Novel Coronavirus
2. World Health Organization (WHO)
3. Carl Schmitt

(Kazemi, 2004: 111).

در خصوص ارتباط میان پاندمی و امر سیاسی می‌توان گفت که مقوله امر سیاسی برخلاف برداشت‌های کلاسیک که عموماً معطوف به سیاست قدرت بیان می‌شد؛ سه حوزه جامعه، حکومت و قدرت را در بردارد. جامعه، حوزه‌ای سیال است و متناسب با توان و قدرت خود و قدرت حکومت موضع‌گیری سه‌گانه «مقابله»، «همکاری» و «انفعال» را دارد که شکل دهنده به امر سیاسی در اجتماع است. حکومت حوزه‌ای است که با نوع رفتاری که از خود نشان می‌دهد، نوع قانونی که وضع و اجرا می‌کند و جو روانی و ذهنی و حتی فکری که بر جامعه ایجاد می‌کند به نوعی محدوده امر سیاسی را رقم می‌زند. قدرت نیز از مقوله‌هایی است که بین جامعه و اصحاب حکومتی آن در نوسان است (Hassani Far, 2017: 49-50). با این تفاسیر هر موضوعی که به مصالح و منافع و مسائل عرصه عمومی برگردد به نوعی حوزه «امر سیاسی» است مثل قانون، جنگ، بحران‌ها، توزیع ارزش‌ها و غیره (Hassani Far, 2017: 45-48). بنابراین بحران‌هایی همچون پاندمی‌ها که در طول تاریخ بر جوامع تحمیل شده و می‌شوند، به مثابه جلوه‌ای از امر سیاسی محسوب می‌گردند. این پاندمی‌ها در طول تاریخ، رویدادهای سرنوشت‌ساز بوده که آثار متحول‌کننده‌ای را به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بر جوامع بر جای گذاشته‌اند. برای نمونه، پاندمی مرگ سیاه در اروپا به نوعی سرآغاز تحولات سیاسی متعددی شد و موجبات بازاندیشی در ساختارهای اجتماعی و سیاسی را فراهم آورد که در ادامه به این مسأله اشاره شده است؛ خصوصاً اینکه رخداد هر کدام از این پاندمی‌ها با برخی بحران‌ها همچون جنگ و قحطی و غیره همزمان بوده و به رویدادی مهم در فهم سیاست و امر سیاسی و صورت‌بندی اجتماعی یک جامعه مبدل گشته‌اند. بویژه اینکه امروزه به دلایلی نظیر دخالت‌های گسترده و متنوع بشر در طبیعت و به حاشیه رفتن نقش مرزهای سرزمینی بر اثر فرآیندهای تکنولوژیکی و ارتباطی، پاندمی‌ها تأثیرات بیشتری را بر زندگی بشری دارند؛ تا جایی که ممکن است زندگی بشری هر آن تحت تأثیر یک بیماری جدید قرار گرفته و روند زیست معمولی و عادی بشری را دگرگون کند. عموماً پاندمی‌ها یا بیماری‌های

عالم‌گیر در عرصه اقتصادی عامل عمده‌ای در کاهش میزان جمعیت فعال، کاهش میزان تولید و بیکاری گسترده بوده؛ در عرصه فرهنگی با مواجه کردن مردم با مفهوم بحران در زندگی روزمره سروکار دارند و در عرصه سیاست، تأثیر آنها در تغییر مسیر تاریخ را نمی‌توان انکار کرد؛ به گونه‌ای که نتایج و سرنوشت بسیاری از جنگ‌ها در طول تاریخ را تعیین کرده‌اند، کما اینکه ویلیام مک‌نیل بر این باور است که تاریخ سیاسی هر مملکت، پیروزی‌ها و شکست‌هایش با سطح زندگی و تندرستی مردمان آن مملکت تناسب مستقیم دارد و مورخین از درک این رابطه غافل مانده‌اند (Nateghi, 1979: 12). بنابراین عرصه سیاست و عبارتی بهتر حوزه امر سیاسی نیز تحت تأثیر پاندمی‌ها قرار دارند و با رخداد آنها امر سیاسی نیز صورت‌تخا صم (آنتاگونیزم)، مجادله و یا مفاهمه به خود می‌گیرد. لذا پاندمی‌ها شکل‌دهنده کنش‌هایی هستند که غالباً برخوردار از جوهره سیاسی است و این مسائل بیش از هر چیزی مولفه‌های پیوندساز امر سیاسی و پاندمی را نشان می‌دهند.

یافته‌ها

تأثیرات سلبی و ایجابی پاندمی‌ها بر امر سیاسی

پاندمی‌ها همواره به مثابه شوک عمل می‌کنند بدین معنا که با وقوع آنها شاهد تکانه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه خواهیم بود. در عین حال این تأثیرات وقوع پاندمی‌ها را نمی‌توان سراسر منفی در نظر گرفت بلکه آنها همواره در طول تاریخ همچون نقطه عطفی عمل کرده و تأثیرات مثبتی را نیز در جوامع بر جای گذاشته‌اند. نظر بر همین مسأله در ادامه مباحث سعی می‌شود به مهترین اثرات سلبی و ایجابی آنها بر امر سیاسی پرداخته شود.

تأثیرات سلبی پاندمی‌ها بر امر سیاسی

طاعون در آتن در چهارصد و سی قبل از میلاد، قدیمی‌ترین پاندمی ثبت شده است که در جریان جنگ‌های پلوپنزی رخ داد. طاعون معروف دیگر، طاعون ژوستینین^۱ در سال ۵۴۱

---

1. Plague of Justinian.

میلادی است (Rahmanian & Hatami, 2020: 203-204). شیوع این طاعون دست کم ۲۵ میلیون نفر را گرفت^۱ (Shirali, 2020: 25). این طاعون بعد از دو قرن سراسر جهان را فراگرفت و منجر به طاعون خیارکی و همان «مرگ سیاه»^۲ شد (Rahmanian & Hatami, 2020: 204). این طاعون از سال ۱۳۳۴ میلادی آغاز شد و در اروپا، افریقا و آسیا شیوع یافت، بین ۷۵ تا ۲۰۰ میلیون کشته برجای گذاشت (Shirali, 2020: 26). چنانچه پیشتر نیز گفته شد، طاعون در دوران یونان باستان و در دروان جنگ‌های پلوپنزی مشاهده شده است. بر مبنای آنچه که فرید زکریا از کتاب تاریخ جنگ پلوپونزی اثر توسیدید^۳ نقل کرده است در آغاز جنگ، طاعون آتن را فراگرفت و رهبر بی همتای شهر، پریکلس، را به کام مرگ کشاند. دو دولت درگیر جنگ، نظام‌های سیاسی متفاوتی داشتند؛ آتن دموکراتیک بود و در اسپارت حکومت در دست نظامیان بود. اسپارت سرانجام پیروز شد و شاید بتوان گفت اگر طاعون نبود، آتن می‌توانست در این جنگ پیروز شود و تاریخ غرب به شکلی دیگر رقم می‌خورد و دموکراسی پرتحرک بجای آنکه مانند شعله‌ای بدرخشد و سریعاً خاموش شود، به مثابه یک الگوی موفق در می‌آمد (Zakaria, 2020: 12-13).

بعدها موج طاعون در اروپا خسارت فراوانی به بار آورد از جمله اینکه باعث شورش‌های گسترده گردید. به واقع وقتی طاعون شروع شد تاجران مغازه‌های خود را تعطیل و به اطراف شهر فرار کردند، در نتیجه کارگران و صنعتگران از معاش محروم شدند. بستن فروشگاه‌ها موجب بیکاری شد و همین امر دلیل نزاع برای بدست آوردن منابع و به دنبال آن ناامنی و هرج و مرج را پدید آورد (Teylor, 2020: 54). مضافاً اینکه یکی از وجوه آشکار کاهش جمعیت انسانی، مرگ و میر بزرگان و نخبگان سیاسی و فکری جامعه بود؛ مرگ این بزرگان و نخبگان موجب آشفتگی شهری و روستایی، ناامنی و بی‌نظمی در مناسبات اجتماعی شد و در هرج و مرج سیاسی تأثیرگذار بود (Fazli

---

۱. در برخی منابع حتی شمار قربانیان پنجاه میلیون نفر نیز ذکر شده است. برای اطلاعات بیشتر ر. ک. تاریخ کرونا از داریوش رحمانیان و زهرا حاتمی.

2. Black Death
3. Thucydides

(Nezhad, 2017: 165-134).

از سوی دیگر و در ممالک اسلامی نیز بیماری طاعون و کاهش شدید جمعیت بر اثر آن، موجب کاهش شدید قدرت ارتش مملوک مصر شد و همین عامل در اواخر قرن ۱۴ میلادی در غلبه عثمانیان بر مصر موثر واقع شد؛ خصوصاً اینکه در مصر تلفات عظیمی در بین مملوک‌های شاهنشاهی بر جای گذاشت. چراکه آنها در پادگان‌های خود در طی همه‌گیری باقی می‌ماندند تا جایی که تلفات وسیع آنها موجب شد قدرت خود را به جناح رقیب مملوک بسپارند و در کنار آن، زمین‌های فئودالی و سایر اموال خود را از دست بدهند (Valtzer Dalas, 2016: 160-162).

همچنین طاعون باعث دیگرستیزی کسانی چون یهودیان شد. اولین حمله به یهودیان زمانی آغاز شد که به آنها تهمت زدند جامعه آنها با چاه‌های سمی خود، موجب بروز طاعون شده‌اند. علاوه بر این جذامی‌ها، گورکن‌ها و سایر طردشدگان، مسلمانان اسپانیا و همه خارجیان مشمول یک چنین حمله و تهمت‌هایی شدند. در سپتامبر ۱۳۴۸ از ۱۰ یهودی در چیلون اعترافات اجباری گرفته شد. به این ترتیب تهمتی که به آنها زده شد مستند گردید و مورد حمایت قرار گرفت تا همه یهودیان اروپا را درگیر کنند (Valtzer Dalas, 2016: 236-237). همچنین در متون تاریخی مسلمانان شیوع مفاصد اخلاقی و گسترش حضور زنان در جامعه همواره یکی از دلایل شیوع طاعون دانسته می‌شد. کما اینکه در یکی از طاعون‌های قاهره؛ سلطان مملوک، علما و اطباء را خواست و از آنان علت طاعون را سوال کرد. ایشان در پاسخ گفتند چون زنان در میان مردم آزادانه در رفت و آمد هستند، غضب خداوند متوجه این ولایت شده است. سلطان هم دستور حبس و حصر همه زنان را در خانه صادر نمود و آنها حق بیرون آمدن و حضور در انظار را نداشتند (Fazli Nezhad, 2017: 154).

«وبا» دیگر پاندمی تأثیرگذار بر حیات سیاسی در طول تاریخ بوده است. کلمه وبا به معنای بیماری صفراوی است و از واژه یونانی 'کول' یا صفرا گرفته شده است (Azizi & Borel, 2010: 51). این بیماری را مخوف‌ترین بیماری قرن نوزدهم لقب داده‌اند (Borel, 2010: 51).

2: 2013). بطور کلی این بیماری که از قرن ۱۹ میلادی شروع شده و تا قرن ۲۱ همچنان باقی مانده، ۷ بار به پاندمی تبدیل شده است. در سال ۱۹۹۱، در طی ابتلا به بیماری وبا ۳۴۸۸ و ۲۶۱۸ نفر به ترتیب در افریقا و امریکای لاتین کشته شدند (Azizi & Azizi, 2010: 52). علی‌رغم تلاش‌های گسترده برای شناخت علت این بیماری و بعدها درمان آن، وبا همچنان به مثابه یک بیماری اپیدمی باقی مانده است و بسیاری از کشورهای در حال توسعه هنوز به دلیل عدم وجود خدمات بهداشتی پایه و آب پاک، شیوع‌های مکرر را تحمل می‌کنند (Mandal, 2011: 288). پاندمی وبا علاوه بر کاهش جمعیت، کاهش قدرت دولت‌ها و رشد اعتراضات در کشورهایی نظیر هند و قدرت امپراتوری‌ها و احساس امنیت قدرت‌های غربی را تکان داد و آسیب‌پذیری آنها را در معرض خطر قرار داد. همچنین تنش‌هایی را در مورد اینکه ارتباطات جهانی باز بماند و یا بسته شود برانگیخت (Huber, 2020: 395). در شرق و در ایران در برخی از مواقع مخالفت‌های دولت مرکزی، تجار بومی و کسانی که زندگی‌شان از استقرار قرنطینه تأثیر می‌پذیرفت و بعضی از علما با این اقدامات شکل می‌گرفت؛ چراکه هدف از این اقدامات را واژگونی اسلام قلمداد می‌کردند (Zahed & Mousavi, 2011: 67).

در قرن نوزدهم میلادی آنفولانزای روسی آغاز شد. این بیماری در سال ۱۸۸۹ میلادی تبدیل به اولین پاندمی مهم آنفولانزا می‌شود. اما مهمتر از این آنفولانزای روسی، آنفولانزای اسپانیایی است که در سال ۱۹۱۸ ظهور پیدا می‌کند. شهرت آنفولانزای اسپانیایی^۱ به این نام به دلیل آن است که برای اولین بار خبرگزاری‌ها خبر از شروع آن در مادرید دادند (Rahmanian & Hatami, 2020: 212). این پاندمی بیش از ۵۰۰ میلیون نفر یعنی حدود ۲۷ درصد از جمعیت جهان را به خود مبتلا کرد (Shirali, 2020: 29). فاجعه‌ای که «بزرگ‌ترین هولوکاست پزشکی در تاریخ» نامیده می‌شود. دانشمندان معتقدند که این ویروس در آن زمان بیش از نیمی از جمعیت جهان را آلوده کرده است (Patric & et al., 2016: 3-4) آنفولانزای اسپانیایی که در بحبوحه جنگ جهانی اول رخ داد،

جمعیت زیادی را از بین برد. در واقع جنگ جهانی اول که ویران‌گر بود و منجر به مرگ حدود ۲۰ میلیون مرگ در سراسر جهان شد، مرگ و میر ناشی از پاندمی ۱۹۱۸ بیشتر شگفت‌انگیز بود، حداقل ۵۰ میلیون نفر از این بیماری جان خود را از دست دادند. اما میراث جنگ جهانی اول، همه چیز را تحت تأثیر قرار داد و از دست دادن بی‌سابقه زندگی ناشی از آنفولانزا تحت شعاع آن قرار می‌گرفت (Yuko, 2021). یکی از مهمترین عواملی که باعث گسترش این بیماری می‌شد شرایط جنگی بود و برخی نیز استدلال کرده‌اند که روند جنگ تحت تأثیر بیماری همه‌گیر قرار گرفته است (Kahn, 2012). علاوه بر این، موجب آشوب در جاهای مختلف جهان شد. زمستان سال ۱۹۱۸، جهان موجی از اعتصابات کارگری و اعتراضات ضد امپریالیستی را به خود دید و خشونت به اوج رسید؛ چراکه اوضاع با کمبود امکانات و خدمات وخیم‌تر شده و بی‌عدالتی افزایش یافته بود، حتی کشور منظمی نظیر سوئیس در نوامبر ۱۹۱۸ بعد از اینکه گروه‌های چپ‌گرا شمار زیاد مبتلایان و مرگ و میر در ارتش را به دولت نسبت می‌دادند و آن را مقصر اصلی قلمداد می‌کردند، با احتمال بسیار اندکی از جنگ داخلی رهایی یافت (Historyextra, 2021). علاوه بر این، شگفت‌انگیزترین تأثیر بیماری آنفولانزای سال ۱۹۱۸-۱۹۱۹ است که برنامه‌های جنگ جهانی اول و مذاکرات صلح را تغییر داد (Schoch-Spana, 2000: 1409)؛ بدین صورت که ویلسون، رئیس‌جمهور آمریکا، به دلیل ابتلای به آنفولانزا در وسط مهمترین مذاکرات زندگی خود، کنفرانس صلح پاریس برای پایان دادن به جنگ جهانی اول، بستری شد و مذاکرات متوقف گردید (Roos, 2020).

«ایدز» تا سال ۱۹۸۱ یک بیماری ناشناخته بود و سپس در سال ۱۹۸۴ عامل این بیماری که ویروس HIV بود کشف شد (مرادی و دیگران، ۱۳۷۹: ۷۹). این اصطلاح برای نخستین بار در ژوئیه ۱۹۸۲ بکار گرفته شد و مرکز کنترل بیماری‌های آمریکا از این اصطلاح برای این بیماری استفاده کرد (Jahangard, 2017: 14). در مورد نقاط منفی ایدز بر امر سیاسی نیز بایست گفت که برخی از کارشناسان بر این عقیده هستند که کودکانی که بر اثر این بیماری والدین خود را از دست داده و یتیم شده‌اند، احتمال بیشتری وجود

دارد که به سمت جذب در گروه‌های تروریستی تمایل داشته باشند (Rfati Alashti, 2011: 18).

همچنین نرخ بالای تلفات، ممکن است ثبات یک دولت را مخدوش سازد؛ به این ترتیب که در صورت از دست دادن نخبگان و رهبران سیاسی در جامعه، ساختار حکومتی لطمه جدی خواهد دید. برای مثال بین سال‌های ۱۹۸۴ و ۲۰۰۳ در کشور زامبیا، انتخابات میان دوره‌ای ضروری ۱۰۲ مورد بوده که از این تعداد ۳۹ مورد آنها به علت فوت یکی از متصدیان بوده است. علاوه بر این، این کاهش جمعیت و به دنبال آن شکاف بین نسلی که ایجاد خواهد شد نیز موجب عدم انتقال صحیح تجربیات سیاسی و حکومتی خواهد شد و همین امر سبب ضعیف شدن جامعه مدنی، نهادهای سیاسی و نهایتاً فرآیند دموکراسی می‌شود. همچنین بر اساس گزارش سازمان ملل نرخ ابتلای به ایدز در میان ارتش و نیروهای مسلح در بعضی از کشورهای افریقایی همچون بوتسوانا، سودان و نیجر نسبت به افراد عادی بیشتر است. همین امر با توجه به مشکلات برای جایگزینی و آموزش دوباره نیروها، موجب تضعیف نیروهای دفاعی کشورها می‌شود. ارتش کشورهای نظیر بوتسوانا، اوگاندا و زیمبابوه با شکافی جدی در کادر رهبری خود روبرو هستند. بسیاری نیز بر این عقیده هستند که یک رابطه تنگاتنگ میان ایدز، جنگ و بی‌ثباتی وجود دارد. در واقع با افزایش مبتلایان به ایدز، تغییرات جمعیتی حاصل و اجرای عملیات صلح مختل شده و با کم شدن قدرت نظامی و توانایی دولت، اضمحلال آن نیز محتمل و همه اینها در کنار یکدیگر امکان رخ دادن جنگ را افزایش می‌دهد. متقابلاً جنگ نیز بر رشد سرایت ایدز تأثیر می‌گذارد تا جایی که در برخی از جنگ‌ها از تجاوز و انتقال این بیماری برای ایجاد ترس استفاده شده و یا حتی در جنگ‌های داخلی برای نسل‌کشی و راندن گروه‌های رقیب از آن بهره می‌بردند؛ کما اینکه در جنگ‌های کنگو در سال ۱۹۹۶ و ۱۹۹۸، سربازها عمداً و برای انتقال دادن بیماری به زنان تجاوز می‌کردند تا اثر حملات خود را عمیق کرده و ضررهای بلندمدتی را بر دشمن وارد کنند (Rfati Alashti, 2011: 43-47).

علاوه بر این مبتلایان به ایدز خصوصاً زنان از حوزه اجتماع و سیاست طرد می‌شوند. در

واقع مبتلایان به دلیل شرایط جسمی‌شان از یکسو و عدم پذیرش آنها در جامعه از سوی دیگر، طرد شدگی و خشونت علیه آنها افزایش می‌یابد؛ بویژه اینکه بیش از نیمی از مبتلایان به ایدز را زنان تشکیل می‌دهند...، بنابر اسناد و مدارک بین‌المللی در بسیاری از کشورها نظیر سوئیس، ویتنام و چین در خیلی از مراکز جهت استخدام، تست ایدز از زنان گرفته می‌شود و در صورت مثبت بودن از بکارگیری آنها جلوگیری بعمل می‌آید (صالحی شهبابی، ۱۳۹۱: ۶۰-۵۷). بطور کلی می‌توان گفت که ایدز خطوط مختلفی از نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و بی‌عدالتی را تشدید می‌کنند، که در نوع خود بسیار سیاسی هستند (Piot & et al., 2007).

تأثیرات ایجابی پاندمی‌ها بر امر سیاسی

در کنار این چالش‌ها که پاندمی‌ها برای سیاست و امر سیاسی فراهم آورده‌اند، می‌توان از آثار مثبت هرچند اندک آنها برای میدان سیاست نیز سخن گفت. پاندمی طاعون موجب انقلاب‌نخبگانی و فکری شد. در واقع بسیاری از اروپاییان قرن چهاردهم این پرسش برایشان مطرح شد که چرا خداوند اجازه رخ دادن چنین جهنمی را بر روی زمین داده است و بر همین مبنا سلسله‌مراتب کلیسا را زیر سوال بردند. فرجام مطرح کردن چنین سوالاتی از میان برداشتن دگماتیسم قرون وسطایی اروپاییان و شروع شدن رنسانس، اصلاحات و روشنگری بود، از مرگ و ترس، علم، مدرنیته و رشد سر برآورد (Zakaria, 2020: 14). بر همین اساس تأثیری که مرگ سیاه بر جنبش‌های کلیسایی داشت غیرقابل انکار است. نهضت‌های اعتراضی به دستگاه پاپ چه در آوینیون و چه در رم، شک‌های جدی دینی و مذهبی را در عالم مسیحیت فراهم آورد و زمینه برای جنبش‌های دهقانی و جنبش‌های اعتراض دینی فراهم آمد. جنبش‌هایی نظیر جنبش یان هوس که ضرورت واسطه‌گری پاپ را انکار می‌کرد و به ارتباط بی‌واسطه و مستقیم با خداوند و کتاب مقدس دعوت می‌کرد. مقدماتی که در قرون ۱۴ و ۱۵ زمینه‌ساز تشکیل پروتستانیزم و نهضت اصلاح دینی و ظهور افرادی چون لوتر و کالون گردید (Rahmanian & Hatami, 2020: 210). پاندمی باعث شد تا بسیاری از دهقانان و بردگان کار اجباری را رها کرده و از روستا فرار کنند (Valtzer

(Dalas, 2016: 142). اندک اندک شورش‌های دهقانی در اروپا رو به گسترش یافت که می‌توان از شورش ژاکری^۱ یاد کرد که یکی از مهمترین شورش‌های دهقانی شمرده شده است (Fazli Nezhad, 2017: 179).

از سوی دیگر میزان تأثیرگذاری طاعون بر نظام اقتصادی و سیاسی فئودالیسم از موارد قابل توجه بوده است. بدین صورت که کاهش جمعیت در بخش کشاورزی سبب شد در برخی از مناطق کارگران یک زمین به زمین دیگر بروند و طی یک فصل زراعی روی زمین چند ارباب از یک روستا به روستای دیگر کار کنند. برخی از اربابان که اراضی گسترده خود را در معرض نابودی می‌دیدند، حاضر به پرداختن دستمزدهای بالایی به کارگران شدند و از آنجا که تلفات انسانی بر اثر بیماری سبب کاهش شدید جمعیت روستایی شده بود، گروه‌هایی از سرفه‌ها^۲ آزادی خود را برای گزینش اربابانی که به آنها مزد بیشتری پرداخت می‌کردند، کسب کردند. لذا طبقه جدیدی از خرده‌مالکان^۳ شکل گرفت و با تثبیت موقعیت خود، در برابر اربابان بزرگ استقلال عمل پیدا کردند. این خرده مالکان را می‌توان نیاکان طبقه متوسط نامید که پیدایش آنها با افزایش هزینه‌های کار پس از تلفات طاعون‌های پی در پی همراه بود و بعدها نقشی مهم در خاتمه دادن به نظام اربابی ایفا کردند (Fazli Nezhad, 2017: 179).

همچنین طاعون موجب شد تا امپراتوری بیزانس تمام تلاش خود را بکار گیرد تا مدیریت و اداره شهر انجام شود و بر همین اساس از همبستگی مقامات و کنار گذاشتن اختلافاتشان در جریان سبزه‌ها و آبی‌ها سخن می‌گوید. علاوه بر این مرگ سیاه دقیقاً زمانی شروع شد که دو کشور انگلستان و فرانسه درگیر جنگ صدساله با یکدیگر بودند. این جنگ بین سال‌های ۱۳۳۷ تا ۱۴۵۳ رخ داد که با فرارسیدن این طاعون و کشتار عظیم ناشی از آن، فرانسه و انگلستان ناگزیر به آتش‌بس موقت در جنگ صدساله شدند (Rahmanian & Hatami, 2020: 206).

---

1. Jacquerie.

۲. روستاییان وابسته به زمین اربابی در نظام فئودالی اروپای سده‌های میانه.

3. Yeomen.

پاندمی آنفولانزا علی‌رغم همه مصیبت‌هایی که وارد کرد یک حسن داشت و آن نیز احساس فوری را برای بهبود سلامت عمومی به ارمغان آورد که منجر به پیشرفت در علوم پزشکی، برنامه‌ریزی بهداشت عمومی و همکاری‌های بین‌المللی در میان دولت‌ها شد (Patric & et al., 2016: 5). بهترین نمونه فرصت ایجاد شده توسط این پاندمی برای سیاست، هند می‌توان را توصیف کرد؛ از آنجا که استعمارگران بریتانیایی بر این نظر بودند که کشور هند ذاتاً یک کشور کثیف و غیربهداشتی است و به همین خاطر سرمایه‌گذاری اندکی را در مراقبت‌های بهداشتی انجام می‌دادند، حدود ۱۸ میلیون در این پاندمی تلف شدند که بزرگ‌ترین آمار مرگ و میر در سراسر دنیاست. اما این تلفات عواقبی داشت؛ پاسخ‌های هند به این گسترش آنفولانزا که توأم با انزجار بود، استقلال آنها بود. در واقع در سال ۱۹۱۹ با تصویب منع تجمع (حکومت نظامی)، تنش‌ها به اوج خود رسید و همین مسأله باعث اعتراضات مسالمت‌آمیز شد و در روز ۱۳ آوریل نیروهای انگلیسی به هندها هجوم بردند و به آنها شلیک کردند و صدها نفر از جمعیت غیرنظامی را در شهر آمریستار کشتند. قتل عامی که باعث جنبش استقلال هند شد (Historyextra, 2021).

و با نیز در کشورهای شرقی به مثابه نقطه عطفی عمل کرد؛ بدین صورت که این بیماری سواحل خلیج فارس را به شدت درگیر کرده بود و باعث شد نیروهای انگلیسی قشم را ترک کنند (Talaee & Rajab Nezhad, 2017: 112). پاندمی وبا باعث شد تا دولت‌ها همکاری‌های بین‌المللی را با یکدیگر آغاز کنند و بر همین اساس اولین تلاش‌ها جهت انعقاد قراردادهای بین‌المللی بهداشتی در سایه وبا انجام گرفت (Borel, 2013: 1). در واقع به این دلیل که وبا پروژه‌های جهانی تجارت آزاد و امپریالیستی را تهدید می‌کرد، این امر منجر به اولین کنفرانس‌های بهداشتی بین‌المللی و تلاش برای تقویت همکاری در مورد کنترل بیماری شد (Huber, 2020: 395).

از طرفی پاندمی ایدز با توجه به آنکه کانون آن در آفریقا بوده و حدود ۱۱ میلیون کودک تلفات داده است، لذا سازمان ملل متحد را وادار کرد تا یک برنامه مشترک در

زمینه مبارزه با ایدز تدوین نماید. این برنامه امروزه در حدود ۷۵ کشور جهان جریان دارد و زمینه همکاری دولت‌ها را فراهم آورده است (Touraj, 2012: 149-150). همچنین در سال ۲۰۰۱ سازمان ملل متحد یک اجلاس ویژه درباره ایدز تشکیل داد و خروجی آن «اعلامیه تعهد درباره ایدز»^۱ شد که یکی از مهمترین اصول آن، اصل ۵۲ است که بر مبنای آن تمامی دولت‌های عضو سازمان ملل متحد را متعهد ساخت تا سال ۲۰۰۳، قوانین و مقررات متناسب برای از بین بردن همه اشکال تبعیض آمیز علیه افرادی که مبتلای به این بیماری هستند و تضمین بهره‌مندی کامل آنان از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی و بنیادین خصوصاً تضمین برخورداری آنها اجرایی شود. بنابراین شاهد پیوندی میان دو مولفه حقوق بشر، آزادی‌های بنیادین و پاندمی ایدز هستیم (Jahangard, 2017: 41-57). می‌توان گفت که ایدز فرصتی برای اصلاح بی‌عدالتی‌های اساسی و بسیج حرکت مثبت سیاسی حول مسائلی مانند حقوق زنان، کودکان و افراد همجنسگرا بوده است (Piot & et al., 2007). بطور کلی و خلاصه می‌توان اثرات منفی و مثبت پاندمی‌ها بر امر سیاسی را بصورت قاب زیر ترسیم نمود.

جدول ۱. آثار سلبی و ایجابی پاندمی‌ها بر امر سیاسی

ابعاد ایجابی	ابعاد سلبی	پاندمی
۱- انقلاب فکری و کمک به رهایی از سطره کلیسا	۱- شورش، هرج و مرج و ناامنی	طاعون
۲- تأثیر بر جنبش‌های دهقانی و کارگری و رهایی یافتن آنان از نظام سلطه اربابی	۲- کمک به بی‌ثباتی، ضعف و اضمحلال دولت‌ها	
۳- توسعه همکاری‌های ملی و بین‌المللی	۳- دیگرستیزی زنان، یهودیان، مسلمانان اسپانیایی و ...	
۴- توقف موقت جنگ‌های صدساله		
۱- تقویت همکاری‌های بین‌المللی و اتحاد دولت‌ها	۱- گسترش آشوب و ناامنی	۲- آنفولانزا
۲- کمک به رهایی هند از استعمار انگلستان	۲- اعتصابات کارگری	
	۳- به چالش کشیدن دموکراسی‌ها	
	۴- توقف مذاکرات صلح جنگ جهانی اول	
۱- کمک به خارج شدن نیروهای انگلیس از ایران	۱- کاهش قدرت و تضعیف بنیه دفاعی دولت‌ها	۳- وبا

1. Declaration of Commitment on AIDS.

پاندمی	ابعاد سلبی	ابعاد ایجابی
	۲- رشد اعتراضات و ناامنی	۲- توسعه همکاری‌های بین‌المللی
۴- ایدز	۱- تسهیل در جذب گروه‌های تروریستی	۱- فشار بر دولت‌ها برای تأمین حقوق افراد
	۲- جنگ داخلی، کودتا و بی‌ثباتی دولت‌ها	۲- همکاری‌های بین‌المللی در چارچوب سازمان ملل متحد و سازمان‌های وابسته
	۳- طرشدگی مبتلایان خصوصاً زنان	۳- توجه بیشتر به حقوق زنان

منبع: (یافته‌های نگارندگان).

اثرات سلبی و ایجابی کرونا بر امر سیاسی

اثرات سلبی

پاندمی کرونا توانست بسیاری از عرصه‌های سیاسی را به چالش بکشد و آنها را مورد بازپرسش قرار دهد. برای مثال یکی از بدیهی‌ترین فعالیت‌های سیاسی که شرکت در انتخابات و رأی‌گیری است را به چالش کشید. در سال ۲۰۲۰ در سراسر جهان برای اولین بار از آغاز موج سوم دموکراسی به دلیل خطرات سلامتی ناشی از همه‌گیری، انتخابات در مقیاس گسترده‌ای متوقف شد. در واقع از ابتدای همه‌گیری تا پایان اکتبر سال ۲۰۲۰، از ۱۸۵ انتخاب برنامه‌ریزی شده، ۹۳ مورد به تعویق افتاد در حالی که ۹۲ برنامه برگزار شده بود یا طبق برنامه قرار بود برگزار شود (IDEA, 2020: 13). به تعویق انداختن یا برگزاری انتخابات در چنین شرایطی می‌تواند به افزایش دو قطبی منجر شود. انتخابات تحت یک بیماری همه‌گیر، تلاش‌های بین‌المللی و داخلی برای رصد که نظارت مهم و اعتبار را برای روند کار فراهم می‌آورد، مشکل‌ساز می‌شود. روی هم‌رفته، این عوامل ممکن است اختلافات سیاسی را شعله‌ور یا عمیق کند (IDEA, 2020: 13). در یک شرایط سیاسی قطبی شده، تصمیم به تعویق انداختن می‌تواند منجر به زوال دموکراتیک یا نهادی و در بدترین حالت، تجزیه در کشور شود. بویژه اینکه می‌توان آن را بهانه‌ای برای رهبران سرکوبگر قرار داد تا ضمن محدود کردن حقوق دموکراتیک، قدرت خود را افزایش دهند. در طی بیماری همه‌گیر کووید-۱۹، بیشتر کشورهای دموکراتیک بودند که انتخابات خود را به تعویق انداختند تا رژیم‌های غیردموکراتیک. بیش از نیمی (۵۱ درصد)

روند انتخابات در دموکراسی‌ها به تعویق افتاد. از طرف دیگر میزان رای‌دهندگان تحت تأثیر همه‌گیری قرار گرفت. از ۳۶ انتخاباتی که در طی همه‌گیری برگزار شد و داده‌های مربوط به مشارکت رای‌دهندگان در دسترس است، بیش از نیمی از آنها (۶۴ درصد یا ۲۳ کشور) مشارکت کمتری نسبت به انتخابات قبلی داشتند. اگر میزان مشارکت مردم به میزان قابل توجهی کمتر از انتخابات قبلی باشد، این مسأله می‌تواند (بویژه در زمینه‌های قطبی سیاسی) توسط مخالفان برای مشروعیت بخشیدن به نتایج انتخابات استفاده شود (IDEA, 2020: 14).

از سوی دیگر با وقوع پاندمی کرونا، روند اجماع‌سازی در اکثر کشورهای جهان روندی کاهشی داشت و این قوه مجریه بود که تصمیمات را اخذ و اجرا کرد و به نوعی نقش سایر گروه‌های تصمیم‌ساز و بویژه پارلمان به نقشی حاشیه‌ای بدل گشت. البته این مسأله در رژیم‌های استبدادی در مقایسه با دموکراسی‌ها تقریباً دو برابر بیشتر بوده است. آفریقا بیشترین سهم در تعلیق پارلمان‌ها به دلیل همه‌گیری داشته، در حالی که اروپا کمترین سهم را به خود دیده است. در ایرلند در اکتبر سال ۲۰۲۰، دولت قدرت اضطراری جدید و گسترده را برای مبارزه با موج دوم کووید-۱۹ پیشنهاد داد که در ادامه همین تصمیم، در ابتدا فقط ۴۵ دقیقه بحث پارلمانی را پیشنهاد داد و تنها پس از اعتراض مخالفان و سازمان‌های جامعه مدنی بود که زمان بررسی و بحث و گفتگو را در پارلمان ارتقا داد. در هند، دولت ساعت سوال در پارلمان را با استفاده از توجیه همه‌گیری لغو کرد. چنین محدودیت‌هایی که برخی از پارلمان‌ها در ادامه فعالیت در طی همه‌گیری داشته‌اند، ممکن است باعث گسترش قدرت و توانایی حوزه اجرایی و در نتیجه تضعیف قدرت مجلس در بررسی دقیق قوانین و اقدامات را داشته باشد (IDEA, 2020: 24-25).

در آلمان رئیس بوندستاگ، ولفگانگ شوبل، پیشنهاد شکل‌گیری «پارلمان اضطراری» با تعداد کم نمایندگان را داد که صراحتاً مخالف قانون اساسی آلمان بود (Shafiee Seifabadi & Bagheri Dolatabadi, 2020: 72). با وقوع پاندمی کرونا همه دولت‌ها اقداماتی ماورای قانون و فراتر از چارچوب‌های قانونی موجود در جوامع را بکار

گرفتند تا جایی که اندیشه‌ورزانی همچون جورجیو آگامبن^۱ نارضایتی خود را از این وضعیت نشان دادند. در نروژ قانون حقوق اجباری بوجود آمد که طی آن کارفرمایان را ملزم به پرداخت دستمزد در هنگام اخراج کارکنان برای ۱۵ روز اول دوره اخراج می‌کند. دولت‌های مستقر در اسکاتلند، ولز و ایرلند شمالی برای مدیریت تهدید ویروس کرونا قوانین جداگانه و مخصوص خود را تعیین نمودند. نکته مهم این است که در اکثریت کشورهای جهان، پلیس ناظر اجرای قوانین بود که خروجی آن منجر به امنیتی شدن فضای درون سیستمی شد (Shafiee Seifabadi & Bagheri Dolatabadi, 2020: 71). به هر روی اقدامات دولت‌ها در زمینه فاصله‌گذاری فیزیکی، اقدامات مربوط به قرنطینه، تعطیلی تمامی مدارس و دانشگاه‌ها، منع سفرهای خارجی و داخلی، منع تجمعات در اماکن خصوصی و عمومی، حضور گسترده‌تر دولت‌ها در عرصه‌های مختلف را می‌توان نمونه‌های متعددی از فراتر رفتن از چارچوب‌های قانونی دانست؛ گرچه این روند در برخورد اولیه طبیعی بنظر می‌رسد اما همواره امکان سوءاستفاده از یک چنین شرایط فراقانونی وجود داشته و دارد و می‌توان از آن به مثابه ابزاری برای افزایش مداخله دولت‌ها در زندگی شهروندان استفاده کرد.

از طرف دیگر یکی از مهمترین عرصه‌های مشارکت سیاسی، وجود فضای باز و استفاده از شبکه‌های اجتماعی است. در این زمینه نیز می‌توان گفت که در دوران کرونا با فروکش کردن جذابیت‌های گردشگری، روابط مجازی شتاب بیشتری به خود گرفت. در چنین شرایطی «فضاهای عمومی» باز هم کوچک‌تر شده و میل به تجربه و شناخت دیگری کاهش می‌یابد و این حوزه‌های کنشی به فضای مجازی انتقال یافته است اما کنترل این کنش‌های مجازی برای دولت‌ها بسیار ساده‌تر از کنش‌های اجتماعی واقعی است، چرا که نبض اینترنت را در اختیار دارند (Shirali, 2020: 191). طبق تجزیه و تحلیل موسسه رویترز بر روی نمونه محتوای نادرست در مورد کووید-۱۹، ۵۹٪ تا حدی مبتنی بر اطلاعات واقعی است که دستکاری شده است، در حالی که ۳۸٪ کاملاً ساختگی است.

---

1. Giorgio Agamben

همچنین مطابق با نظرسنجی ادلمن که در ده کشور انجام گرفت، این مطلب بیان شد که تنها ۴۸٪ به دولت‌های خود بعنوان منابع اطلاعاتی درباره ویروس اعتماد داشته‌اند (OECD, 2020). ادعاهای دروغین در مورد اقدامات، آمارها یا سیاست‌های مقامات دولتی از جمله دولت و سازمان‌های بین‌المللی، بزرگترین رده (۳۹٪) از اطلاعات نادرست بود که توسط مطالعه موسسه رویترز شناسایی شده است که بیانگر این مهم است که دولت‌ها همیشه در تهیه اطلاعات واضح، مفید و قابل اعتماد برای پرداختن به سوالات عمومی فوری موفق نبوده‌اند (OECD, 2020). علاوه بر این، سازمان گزارشگران بدون مرز در ۲۱ آوریل ۲۰۲۰، از همه‌گیری ویروس کرونا بعنوان بهانه‌ای تازه نام برد که در بسیاری از کشورهای جهان به محدودتر شدن فضای کار رسانه‌ای منجر شده است. همه‌گیر بودن این بحران موجب شد گزارشگران بدون مرز در مورد آینده فعالیت رسانه‌ها در جهان هشدار دهد و دهه آینده را سال‌هایی دشوار برای رسانه‌های مستقل و اهالی رسانه پیش‌بینی کند (Shirali, 2020: 201-202). به گزارش همین سازمان ۳۸ کشور، آزادی مطبوعات را بشدت محدود کرده‌اند. همچنین بسیاری از دولت‌ها از برنامه‌های نظارتی در مقیاس بزرگ برای ردیابی تماس استفاده کرده‌اند. از همین رو ۱۶ کشور عضو اتحادیه اروپا با صدور بیانیه‌ای هشدار دادند که برخی اقدامات اضطراری صادر شده توسط دولت‌ها در طول همه‌گیری کرونا می‌تواند اصول حاکمیت قانون و دموکراسی را تضعیف کند (Shafiee Seifabadi & Bagheri Dolatabadi, 2020: 74). نظر بر همین مسائل، پاندمی کرونا به نوعی توانست روند بازتولید اقتدارگرایی، دولت‌محوری و عقب‌نشینی دموکراسی را پیش براند. خصوصا اینکه میزان کارآمدی دولت‌های اقتدارگرا در قیاس با دولت‌های دموکراتیک در زمینه مبارزه با پاندمی موفق‌تر بوده است. بسیاری از مردم در کشورهای مختلف و حتی در کشورهای دموکراتیک پیشرفته، نارضایتی خود را ابراز داشته‌اند. به گونه‌ای که در نظر سنجی‌ها اعلام شده است ۴۴٪ از عملکرد دموکراسی راضی بوده‌اند در مقابل ۵۴٪ نارضی - در کل اروپا ۴۸٪ نارضایتی داشتند، اگرچه اختلافات قابل توجهی از کشوری به کشور دیگر وجود دارد، ۶۴٪ از مقامات منتخب ناامید شده بودند (Slim,

(2020: 213).

علاوه بر اینها با وقوع پاندمی کرونا بسیاری از بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌ها در سراسر جهان رشد و گسترش بی‌سابقه‌ای یافت. نژادپرستی و بیگانگی‌هراسی^۱ و انگ‌زنی به فقیران، مهاجران و طبقات پایین در طوی دنیاگیری کووید-۱۹ افزایش پیدا کرده است (Madani Ghahfarokhi, 2020: 159-161). اکثریت افریقایی - امریکایی‌ها در ایالات متحده (بیش از ۶۰ درصد) گفته‌اند در دوران شیوع کرونا از امکانات کمتری برای رسیدگی نسبت به سیاه‌پوستان بهره‌مند بوده‌اند و حدود ۷۰ درصد از سیاه‌پوستان بیان کرده‌اند که تست‌های تشخیص کرونا در اختیارشان قرار نمی‌گرفته است (Shirali, 2020: 173). مطابق با اطلاعات دفتر آمار انگلستان از اول مارس تا ۱۷ آوریل ۲۰۲۰، میزان مرگ و میر در نواحی محروم ۵۵،۱ به ازای صد هزار نفر بوده در حالی که این میزان در مناطق نسبتاً مرفه‌تر تنها ۲۵،۳ بوده است. در آمریکا هم همین وضعیت دیده می‌شود. در ایالت لوئیزیانا که ۳ درصد جمعیت آن سیاه‌پوست است، ۷۰ درصد کسانی که در آن ایالت بر اثر کرونا جان باخته‌اند، سیاه‌پوست بوده‌اند... وضعیت جمعیت لاتین‌تبار نیز در ایالات متحده به همین روال بوده است. در آمریکا فقط ۱۷ درصد جمعیت لاتین‌تبارها هستند در حالی که ۲۷ درصد مرگ و میرها در مناطق شیوع یافته ویروس کرونا به این گروه تعلق دارد... اداره بهداشت سوئد اعلام کرد که آمار مرگ و میر کرونا در سومالیایی‌تبارها در مقایسه با گروه‌های دیگر در این کشور بیشتر است (Shirali, 2020: 50-52). بر این اساس و بنا بر آمارهای بسیاری که در زمینه بیکاری، کاهش درآمدها، تبعیض‌های نژادی و عدم توجه کافی به مهاجران در اکثر کشورهای مختلف جهان انتشار یافته است، می‌توان گفت که پاندمی کرونا تأثیرات بسیار منفی را بر عدالت در سطح جهانی و به دنبال آن کاهش کارآیی دولت‌ها در مواجهه با این پاندمی داشته است. گرچه روند عدالت، کارآیی و حتی بطور کلی روند گرایش به دموکراسی در جهان در طی سال‌های اخیر کاهش یافته است اما پاندمی کرونا سرعت زیاد و غیرقابل پیش‌بینی را بر این امر بخشید.

اثرات ایجابی

در کنار این اثرات منفی پاندمی کرونا، می‌توان از یکسری فرصت‌ها نیز نام برد. به واقع گرچه کرونا تصویر نگران‌کننده‌ای برای فضای سیاسی، جامعه مدنی و غیره به بار آورد اما صورت‌های جدیدی از بسیج مدنی را هم خلق کرد. کنشگران جامعه مدنی در بسیاری از دولت‌ها اعم از مردم‌سالار و غیرمردم‌سالار، قابلیت خود را در چالش با دنیاگیری به اشکال مختلف نشان دادند (Madani Ghahfarokhi, 2020: 20). خصوصاً اینکه فناوری‌های نوین به فعال‌تر شدن نقش انسان‌ها نیز مدرسانی کرده است؛ ویروس کرونا ساختارهای قدرت را به چالش کشید و شهروند تبدیل به کنشگری فعال در عرصه سیاسی، اجتماعی و حوزه سلامت شد (Dalir, 2020: 153). لذا استفاده بیشتر از اینترنت برای به اشتراک‌گذاری ایده‌ها، دانش جدید و غیره توانست جریان فشار از پایین به بالا را به حکمرانان جهت شفافیت و اصلاحات سیاسی و نیز هرچه پاسخگو کردن آنان بیشتر کند (Karunathilake, 2021: 572). علاوه بر این، ویروس کرونا موجبات همگرایی انسان‌ها را نیز فراهم کرد؛ چراکه بسیاری به این نتیجه رسیدند این مشکل تنها با همکاری تمام کشورها و انسان‌ها قابل حل است. به همین دلیل این بیماری تبدیل به نقطه مشترک همه دولت‌ها و قدرت‌ها در هم‌آوردی با طبیعت شد (Dalir, 2020: 152). بر همین اساس دولت و سازمان‌های منطقه‌ای در بستر جهانی برای مقابله با پاندمی همکاری و اقدام کردند. بعنوان مثال کشورهای سارک^۱ در دوران کووید-۱۹ متحد شدند و تخصیص مالی را برای حمایت از کشورهای فقیر راه‌اندازی کردند. ویدئو کنفرانس سارک درباره کووید-۱۹ منجر به ایجاد یک صندوق برای همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با بیماری همه‌گیر شد. کشور هند ۱۰ میلیون دلار و بدنال آن سریلانکا بود که ۵ میلیون دلار به صندوق کمک کرد (Karunathilake, 2021: 570).

برخی نیز معتقدند یکی از بزرگ‌ترین آثار مثبت ایجاد شده توسط کرونا این بوده

---

۱. اتحادیه همکاری‌های منطقه‌ای جنوب آسیا South Asian Association for Regional Cooperation

(SAARC).

است که قدرت هژمونیک جهانی به سود چین تغییر کرد. در چنین سناریویی چین می‌تواند اهداف بلندمدت خود را بدست آورد، هرچند ایالات متحده از طریق محدودیت‌های اقتصادی خاص علیه چین می‌تواند این مهم را به تأخیر اندازد. اخیراً ایالات متحده اعلام کرد که آنها مایل به سرمایه‌گذاری خود در چین هستند. قدرت هژمونیک جدید ممکن است نفوذ خود را به کشورهای در حال توسعه و کشورهای فقیرتر گسترش دهد (Karunathilake, 2021: 572). امریکا برای حل معضلات ناشی از شیوع گسترده این بیماری به همکاری با سایر کشورهای جهان نیازمند بود و این نشان می‌دهد که جهان به سمت چندقطبی شدن در حرکت است (Dara & Karimi, 2020: 124). همچنین پاندمی کرونا کاهش هزینه‌های دفاعی در سطوح ملی و جهانی و به حداقل رساندن نیاز یا الزامات در مسابقه تسلیحات بویژه در سیستم‌های سلاح‌های هسته‌ای، حداقل بطور موقت را به دنبال داشت. بنابراین ترس از جنگ توانست در برخی مناطق به حداقل برسد و امکان بیشتر تشکیل ایده‌های بشردوستانه در میان بخش‌های سلسله مراتب بالا در جامعه را فراهم آورد (Karunathilake, 2021: 572). بنابراین کرونا آثار بسیار مثبتی را نیز به دنبال داشته است، هر چند برخی از آنها کوتاه‌مدت و برخی از آنها در بلندمدت خود را نشان می‌دهند. در مجموع می‌توان آثار مثبت و منفی کرونا بر امر سیاسی را بصورت قاب زیر ترسیم نمود:

جدول ۲. آثار سلبی و ایجابی پاندمی کرونا بر امر سیاسی

ابعاد سلبی	ابعاد ایجابی	پاندمی
۱- تأخیر در روند انتخابات	۱- بسیج مدنی و سیاسی	کرونا
۲- افزایش بی‌ثباتی	۲- کنشگری بیشتر شهروندان	
۳- کاهش روند اجماع‌سازی و قدرت‌گیری دولت‌ها	۳- توسعه همکاری‌های منطقه‌ای دولت‌های بین‌المللی میان	
۴- بازتولید اقتدارگرایی	۴- تسهیل در تغییر قدرت هژمونیک جهانی	
۵- افزایش بی‌عدالتی و تبعیض	۵- کاهش مسابقه تسلیحاتی دولت‌ها	

منبع (یافته‌های نگارندگان).

نتیجه‌گیری

از گذشته‌های دور تا به امروز، زندگی انسان‌ها همواره مورد تهاجم بیماری‌ها و پاندمی‌ها قرار گرفته و زندگی بشری را آشفته کرده است. هرچند وجود این پاندمی‌ها بسیار نادر بوده‌اند اما تأثیرات فراوان و گسترده‌ای را داشته‌اند. عموماً این بیماری‌ها همواره تمامی ساحت‌های زندگی بشری از جمله اقتصاد، سیاست، فرهنگ و اجتماع را متأثر از خود ساخته و آن را مورد بازپرسش قرار داده‌اند. نکته‌ای که بایست به آن اشاره شود این مسأله است که پاندمی‌ها صرفاً دارای ابعاد منفی و سلبی نبوده و همواره نقاط مثبت داشته و به مثابه فرصت در عرصه‌های گوناگون و خاصه عرصه سیاسی نیز عمل کرده‌اند. به تعبیری می‌توان چنین نتیجه گرفت که گرچه پاندمی‌ها اساساً چالش‌گر زندگی بشر در حوزه‌های مختلف و خصوصاً سیاست بوده‌اند اما خواسته یا ناخواسته فرصت‌هایی را نیز برای عالم سیاست و سیاستمداران فراهم کرده‌اند. هر چند چنین فرصت‌هایی بسیار اندک بوده باشند؛ به بیانی بهتر پاندمی همیشه آشوب، اعتراض، دولت‌گرایی و اقتدارگرایی را ترویج داده‌اند اما در کنار این اثرات سلبی به مثابه فرصتی برای صلح و همبستگی اجتماعی و کنار گذاشتن اختلافات و گسترش همکاری‌های ملی و بین‌المللی نیز عمل کرده‌اند. پاندمی کرونا نیز همانند سایر پاندمی‌ها نظیر طاعون که به‌زعم عده بسیاری از محققان زمینه‌های ورود به انقلاب صنعتی و رشد و پیشرفت و رد خرافه‌گرایی را فراهم آورد، سبب‌ساز تغییرات گسترده و جریان‌ساز مثبت شد و تا به امروز توانست بسیاری از عرصه‌های کمرنگ شده و یا فراموش شده در عرصه سیاست را دوباره احیاء کند. امری که در سایه سنگین کشتار و مضرات این پاندمی از دیدگان پنهان مانده و نگارندگان در این پژوهش سعی در این داشتند تا ضمن اشاره به اثرات سلبی این پاندمی به مهمترین فرصت‌های ایجاد شده نیز اشاره کنند و از قضاوت‌ها و چشم‌اندازهای سراسر منفی و یکجانبه فاصله بگیرند.

در نهایت مواردی بعنوان پیشنهادات راهبردی ذکر می‌گردد:

۱- مغتنم شمردن رخداد پاندمی‌ها و بهره‌گیری مناسب از فرصت‌های ایجاد شده توسط آنها در حوزه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و تلاش برای اصلاح ساختارهای سیاسی

موجود در جامعه، قبل و بعد پاندمی‌ها؛

- ۲- بهره‌گیری مناسب از تجربیات حاصل شده در نحوه واکنش و چگونگی مقابله با پاندمی‌ها در بستر تاریخی خصوصا اینکه پاندمی‌ها در عصر کنونی و با توجه به روندهای زیست‌محیطی و اقدامات انسانی رو به فزونی نیز خواهند گرفت؛
- ۳- تقویت سرمایه اجتماعی و نهادینه کردن اعتماد عمومی با تکیه بر فضای رسانه‌ای و تحولات ارتباطی نوین در فضای جامعه جهت آمادگی تغییرات در فضای سیاسی و مناسبات قدرت در کشورها؛
- ۴- بهره‌گیری و پیاده کردن تجربیات کشورهای موفق در نحوه مواجهه با پاندمی‌ها خصوصا در حوزه سیاسی.

سیاسگزاری

نویسندگان از حمایت‌ها و پشتیبانی‌های دانشگاه شیراز تقدیر می‌نمایند.

ORCID

Bahram Akhavan
Kazemi
Hosein Mohseni

<https://orcid.org/0000-0003-3869-0257>

<https://orcid.org/0000-0001-5713-4315>

منابع

- اخوان کاظمی، بهرام، (۱۳۸۳)، «دولت و پدیده قدرت از منظر واقع‌گرایی سیاسی»، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، دوره ۲۱، شماره ۲.
- اخوان، تورج، (۱۳۹۱)، بررسی سیاست‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در افریقای جنوبی پس از آپارتاید، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد تهران.
- اکوانی، حمدالله، (۱۳۹۷)، «دو روایت از امرسیاسی و الگوی دولت در اندیشه متفکران دوره میانه اسلامی»، *دولت‌پژوهی*، سال ۴، شماره ۱۶.
- بورل، ام، آر، (۱۳۹۲)، «همه‌گیری وبا در ایران»، ترجمه فریده فرزی و زهرا نظرزاده، *خردنامه*، شماره ۱۱.
- تیلور، استیون، (۱۳۹۹)، *روانشناسی بیماری‌های همه‌گیر*، ترجمه نرگس شفاف، قم: کتابستان معرفت.
- جهانگرد، شیوا، (۱۳۹۶)، حقوق بیماران مبتلا به ایدز از دیدگاه حقوق بین‌الملل بشر، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه شیراز.
- حسنی‌فر، عبدالرحمن، (۱۳۹۳)، «درآمدی روشی بر چگونگی بررسی امر سیاسی در منابع تاریخی ایران»، *جستارهای تاریخی*، سال ۵، شماره ۱.
- حسنی‌فر، عبدالرحمن، (۱۳۹۶)، «کالبدشکافی قدرت سیاسی در پرتو بررسی معنای امر سیاسی؛ ارائه چارچوبی جدید برای شناخت امرسیاسی»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ۸، شماره ۳.
- حسینی، سیدرضا، (۱۳۹۹)، «بحران همه‌گیری کرونا و ضرورت بازتولید اخلاقی آزادی انسان در الهیات سیاسی»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ۱۱، شماره ۴.
- خالقی دامغانی، احمد، ملک زاده، حمید، (۱۳۹۴)، «سیاست، پایداری و دولت؛ امرسیاسی و بنیان‌های ذهنی آن»، *دولت‌پژوهی*، سال ۱، شماره ۲.
- دارا، جلیل، (۱۳۹۹)، «بررسی مقایسه‌ای مواجهه دولت‌ها با اپیدمی کرونا از منظر سرمایه اجتماعی»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ۱۱، شماره ۴.
- دلیر، نیره، (۱۳۹۹)، «تغییر ساختار و مولفه‌های قدرت پس از همه‌گیری کرونا؛ آینده‌پژوهی تاریخ اکنون»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ۱۱، شماره ۴.
- رحمانیان، داریوش، حاتمی، زهرا، (۱۳۹۹)، *تاریخ کرونا*، تهران: نشر خاموش.
- رفعتی آلاشتی، زینب، (۱۳۹۰)، سیاست‌های ایالات متحده آمریکا در مقابله با ایدز در کشورهای

- افریقایی (دوره بوش و اوباما)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه تهران.
- زاهد، فیاض، موسوی، هدی، (۱۳۹۰)، «تأثیر وبا بر اقتصاد ایران در عصر ناصری»، فصلنامه مسکویه، سال ۷، شماره ۲۳.
- زکریا، فرید، (۱۳۹۹)، درس‌هایی برای دنیای پسا کرونا، ترجمه محمدعلی شفیعی، قم: کتابستان معرفت.
- شفیعی سیف‌آبادی، محسن، باقری دولت‌آبادی، علی، (۱۳۹۹)، «فهم واقعیات و پیامدهای اجتماعی بحران کووید-۱۹ بر مبنای نظریه سیستم‌های اجتماعی نیکلاس لومان»، مطالعات میان رشته‌ای علوم انسانی، دوره ۱۲، شماره ۲.
- شیرعلی، اسماعیل، (۱۳۹۹)، کرونا، ویروسی سیاسی یا اجتماعی، تهران: اندیشه احسان.
- صالحی شهرابی، فاطمه، (۱۳۹۱)، بررسی میزان خشونت علیه زنان مبتلا به ایدز و عوامل موثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مددکاری اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- طالبی، محسن، رجب‌نژاد، محمدرضا، تاجمیری، بهروز، (۱۳۹۶)، بررسی اپیدمی‌ها در ایران؛ از آغاز سلسله قاجاریه تا پایان جنگ جهانی دوم، تهران: ایرانیان طب.
- فضلی‌نژاد، احمد، (۱۳۹۶)، گسترش جهانی مرگ سیاه در اواخر سده میانه، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
- محسنی، حسین، (۱۳۹۹)، «واکاوی تأثیرات پاندمی کرونا بر حکمرانی خوب؛ تجربه‌ای جهانی»، جستارهای سیاسی معاصر، سال ۱۱، شماره ۴.
- مدنی قهفرخی، سعید، (۱۳۹۹)، جامعه مدنی و کرونا، تهران: پارسه.
- مرادی، فاطمه، نیتی، بهروز، یگانه، بهرام، (۱۳۷۹)، «اپیدمیولوژی ایدز در ایران از ابتدا تا حال»، مجله دانشکده پزشکی، دوره ۵۸، شماره ۴.
- موفه، شانتهال، (۱۳۹۸)، درباره امر سیاسی، ترجمه جعفر محسنی دره بیدی، تهران: شب خیز.
- ناطق، هما، (۱۳۵۸)، مصیبت وبا و بلای حکومت، تهران: نشر گستره.
- نجف‌زاده، رضا، جزایی، محدثه، (۱۴۰۰)، «وضعیت استثنایی و کرونارنگی سیاست»، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، دوره ۱۳، شماره ۱.
- نویدی، محمدعلی، (۱۳۹۹)، دوران کرونا و ویروس، تهران: دایره دانش.
- والترز دالس، مایکل، (۱۳۹۵)، طاعون و افول تمدن اسلامی، ترجمه قربان بهزادیان نژاد، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.

References

- Akhavan Kazemi, Bahram, (2004), “The State and the Phenomenon of Power from the Perspective of Political Realism”, *Journal of social and human sciences of Shiraz University*, Volume. 21, Issue. 2. [In Persian]
- Akhavan, Touraj, (2012), A Review of the Development Policies of the United Nations in South Africa after Apartheid, Master's Thesis of International Relations, Azad University of Tehran. [In Persian]
- Azizi, MH, Azizi, F, (2010), “History of Cholera Outbreaks in Iran During the 19th and 20th Centuries”, *Middle East Journal of Digestive Diseases*, Vol. 2, No.1, January 2010, PP 55- 51.
- Brown, Kerry & Congjiang Wang, Ruby, (2020), “Politics and Science: The Case of China and the Corona Virus”, *Asian Affairs*, Vol. LI, No. II, pp. 247–264.
- Burrell, M. R, (2013), “Cholera Epidemic in Iran”, *Kheradnameh*, Volume. 11, Issue. 11. [In Persian]
- Dara, Jalil, (2020), “A Comparative Study of Governments' Exposure to the COVID Epidemic from the Perspective of Social Capital”, *Contemporary Political Essays*, Volume. 11, Issue. 4. [In Persian]
- Davis, Mark & Lohm, Davina, (2019), *Pandemics, Publics, and Narrative*, New York: Oxford University Press.
- Debar, Nire, (2020), “Changing the Structure and Characteristics of Power after the COVID Epidemic; Future Studies of Current History”, *Contemporary Political Essays*, Volume. 11, Issue. 4. [In Persian]
- Ekwani, Hamdollah, (2018), “Two Narratives of the Political Matter and the Model of the State in the Thought of the Thinkers of the Middle Islamic Period”, *Government Studies*, Volume. 4, Issue. 16. [In Persian]
- Fazlinejad, Ahmed, (2016), *The Global Spread of the Black Death in the Late Middle Ages*, Shiraz: Shiraz University Press. [In Persian]
- Historyextra, (2021), “Spanish Flu: The Virus that Changed the World”, [https:// www. historyextra. com/period/20th-century/spanish-flu-the-virus-that-changed-the-world](https://www.historyextra.com/period/20th-century/spanish-flu-the-virus-that-changed-the-world).
- Hosni Far, Abdul Rahman, (2014), “An Introductory Method on How to Investigate the Political Issue in the Historical Sources of Iran”, *Contemporary Historical Essays*, Volume. 5, Issue. 1. [In Persian]
- Hosni Far, Abdul Rahman, (2017), “Autopsy of Political Power in the Light of Examining the Meaning of the Political Thing; Providing a New Framework for Knowing the Political Issue”, *Contemporary Political Essays*, Volume. 8, Issue. 3. [In Persian]
- Hosseini, Seyed Reza, (2020), “COVID Epidemic Crisis and the Necessity of Moral Reproduction of Human Freedom in Political Theology”,

- Contemporary Political Essays*, Volume. 11, Issue. 4. [In Persian]
- Huber, Valeska, (2020), “Pandemics and the Politics of Difference: Rewriting the History of Internationalism Through Nineteenth-century Cholera”, *Journal of Global History*, Vol. 15, No. 3. PP. 394–407.
  - Huremovic, Damir, (2019), *Psychiatry of Pandemics: A Mental Health Response to Infection Outbreak*, New York: Springer.
  - IDEA, (2020), “Taking Stock of Global Democratic Trends Before and During the COVID-19 Pandemic”, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/global-democratic-trends-before-and-during-covid-19-pandemic.pdf> (december 2020).
  - Jahangard, Shiva, (2017), *The Rights of HIV Patients from the Point of View of International Human Rights*, Master's Thesis in International Law, Shiraz University. [In Persian]
  - Kahn, Kenneth, (2012), “The 'Spanish' Influenza Pandemic and Its Relation to World War I”, <http://www1centenary.oucs.ox.ac.uk/body-and-mind/the-spanish-influenza-pandemic-and-its-relation-to-the-first-world-war>.
  - Karunathilake, K, (2021), “Positive and Negative Impacts of COVID-19, An Analysis with Special Reference to Challenges on the Supply Chain in South Asian Countries”, *Journal of Social and Economic Development*, Vol. 23, Issue. 3, pp 568- 581.
  - Khaleghi Damghani, Ahmad & Malekzadeh, Hamid, (2015), “Politics, Paidia and Government; The Political Issue and Its Mental Foundations”, *Government Studies*, Volume. 1, Issue. 2. [In Persian]
  - Madani Ghafarakhi, Saeed, (2019), *Civil Society and COVID*, Tehran: Parse. [In Persian]
  - Mandal, Shyamapada, (2011), “Cholera Epidemic in and Around Kolkata, India: Endemicity and Management”, *Oman Medical Journal*, Vol. 26, No. 4, 288-289.
  - Menzel, Celina, (2017), *The Impact of Outbreaks of Infectious Diseases on Political Stability: Examining the Examples of Ebola, Tuberculosis and Influenza*, Konrad Adenauer Center: Young Perspectives.
  - Mofe, Chantal, (2018), *About the Political Matter*, Translated by Jafar Mohseni, Dareh Beidi, Tehran: Shabkhiz. [In Persian]
  - Mohseni, Hossein, (2019), “Analyzing the Effects of the COVID Pandemic on Good Governance; A Global Experience”, *Contemporary Political Essays*, Volume11, Issue 4. [In Persian]
  - Moradi, Fatemeh, Niti, Behrouz, Yeganeh, Bahram, (2000), “HIV Epidemiology in Iran from the Beginning until Now”, *Journal of the Faculty of Medicine*, Volume. 58, Issue. 4. [In Persian]
  - Najafzadeh, Reza, Jazaei, Muhaddeh, (2021), “State of Exception and Coronation of COVID in Politics”, *Political and International*

- Approaches*, Volume. 13, Issue. 1. [In Persian]
- Natiq, Homa, (1979), *The Calamity of Cholera and the Scourge of Government*, Tehran: Gostareh Publishing. [In Persian]
  - Navidi, Mohammad Ali, (2019), *COVID Virus Era*, Tehran: Dayereh Danesh. [In Persian]
  - OECD, (2020), “Transparency, Communication and Trust: The Role of Public Communication in Responding to the Wave of Disinformation about the New Coronavirus”, [https:// www. oecd. org/ coronavirus/policy-responses/transparency-communication-and-trust-bef7ad6e/](https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/transparency-communication-and-trust-bef7ad6e/)(accessed on 3 July 2020).
  - Patric, R, Hastings, Saunders, Krewski, Daniel, (2016), “Reviewing the History of Pandemic Influenza: Understanding Patterns of Emergence and Transmission”, *Pathogens*, Volume. 5, Issue. 4, pp. 1-19.
  - Piot, Peter, Russell, Sarah, Larson, Heidi, (2007), “Good Politics, Bad Politics: The Experience of AIDS”, [https:// www. ncbi. nlm. nih. gov/ pmc/articles/PMC2040384](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2040384).
  - Rafati Alashti, Zainab, (2011), *The Policies of the United States of America in Dealing with HIV in African Countries (The Era of Bush and Obama)*, Master's Thesis in the Field of Regional Studies, University of Tehran. [In Persian]
  - Rahmanian, Dariush & Hatami, Zahra, (2020), *COVID History*, Tehran: Khamosh Press.
  - Roos, Dave, (2020), “Woodrow Wilson Got the Flu in a Pandemic During the World War I Peace Talks”, [https:// www. history. com/ news/ woodrow- wilson-1918-pandemic-world-war-i](https://www.history.com/news/woodrow-wilson-1918-pandemic-world-war-i).
  - Salehi Shahrabi, Fatemeh, (2012), *Examining the Level of Violence against Women with HIV and the Factors Affecting It*, Master's Thesis in the Field of Social WorkM Allameh Tabatabaie'i University. [In Persian]
  - Schoch-Spana, M, (2000), “Implications of Pandemic Influenza for Bioterrorism Response”, *Clinical Infectious Diseases*, Vol. 31, Issue. 6, pp. 1409–1413.
  - Shafee Seifabadi, Mohsen & Bagheri Dolatabadi, Ali ,(2019), “Understanding the Facts and Social Consequences of the Covid-19 Crisis Based on the Social Systems Theory of Nicholas Lohmann”, *Interdisciplinary Humanities Studies*, Volume. 12, Issue. 2. [In Persian]
  - Shaw, R., Kim, Y. & Hua, J, (2020), “Governance, Technology and Citizen Behavior in Pandemic: Lessons from COVID-19 in East Asia”, *Progress in Disaster Science*, 6, 100090, [https://doi. org/10.1016/j.pdisas.2020.100090](https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2020.100090).
  - Shir Ali, Ismaeil, (2019), *COVID, A Political or Social Virus?*, Tehran:

Andisheh Ehsan. [In Persian]

- Slim, Hela, (2020), “Electoral Process in Africa: The Impact of COVID-19 and Challenges for the EU”, *European View* 2020, Vol. 19(2), pp: 212– 221.
- Talabi, Mohsen, Rajab Nejad, Mohammad Reza, Tajmiri, Behrouz, (2016), *Investigation of Epidemics in Iran; From the Beginning of the Qajar Dynasty to the End of World War II*, Tehran: Iranian Teb. [In Persian]
- Taylor, Steven, (2020), *The Psychology of Epidemics*, Qom: Marefat Press. [In Persian]
- Waltzer Dulles, Michael, (2015), *The Plague and the Decline of Islamic Civilization, Translated by Gurban Behzadian Nejad*, Tehran: Islamic History Research Institute. [In Persian]
- World Economic Forum, (2020), “Strategic Intelligence: COVID-19”, [https:// intelligence. weforum.org](https://intelligence.weforum.org).
- Yuko, Elizabeth, (2021), “How World War I's Legacy Eclipsed the 1918 Pandemic”, <https:// www. history. com/ news/ world- war -i- 1918- pandemic- memorials>.
- Zahid, Fayaz & Mousavi, Hoda, (2011), “The Effect of Cholera on Iran's Economy in the Nasrid Era”, *Moscow Journal*, Volume. 7, Issue. 23. [In Persian]
- Zakaria, Farid, (2019), *Lessons for the Post COVID World*, Qom: Marefat Press. [In Persian]

استناد به این مقاله: اخوان کاظمی، بهرام و محسنی، حسین، (۱۴۰۲)، «واکاوی اثرات سلبی و ایجابی پاندمی‌ها بر امر سیاسی؛ با تأکید بر پاندمی کرونا»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۲(۴۴)، ۱۹۷-۲۳۲.
doi: 10.22054/QPSS.2023.68279.3053

Quarterly of Political Strategic Studies © 2013 by Allameh Tabataba'i University Press is licensed under CC BY-NC-SA 4.0.